

© Ірина ВОЙЦЕХІВСЬКА

ЕПІСТОЛЯРНА СПОВІДЬ ЗАХИСНИКІВ ВІТЧИЗНИ

[Рецензія на науково-документальне видання: Непрочитані листи 1941-го...: дослідження, документи, свідчення / Ін-т історії України НАН України, Меморіальний комплекс «Національний музей історії Великої Вітчизняної війни 1941–1945 років»; редкол.: Л.В. Легасова (керівник проекту) та ін. – К.: Аеростат, 2012. – 504 с.: іл.]

Друга світова війна стала глобальним в історії людства протистоянням, яке носило дійсно тотальний, всеохоплюючий характер. Жодна сфера суспільного буття, жодна людина у воюючих країнах не могла «втекти» від жорстоких реалій масштабного кровопролиття. Відтак і дослідження цього періоду вимагає вивчення всіх аспектів життєдіяльності суспільства, місця і ролі окремої особи у воєнних подіях.

Кожний рік, що віддаляє нас від періоду Великої Вітчизняної війни, залишає все менше свідків тієї трагедії, а тому вченим-історикам у своїй науковій практиці доводиться досліджувати й аналізувати корпус джерел, що в різний спосіб зафіксували інформацію про події та факти того часу, подвиги бійців і мешканців окупованих територій, діяння людей, котрі залишили нам у спадок численні свідчення про явища минулого.

До таких документів належить приватне листування, традиції якого мають багатовікову історію і є найбільш поширеним джерелом особового походження. Листи, як і щоденники, спогади, записні книжки несуть інформацію, яка з більшою вірогідністю, порівняно з іншими документами, є правдивою й об'єктивною. О. Герцен писав: «Листи більше, ніж спогади: на них запеклася кров подій, це саме минуле, яким воно було, застигло й нетлінне». Оскільки епістолярій є джерелом, яке не призначалося для публікації, обговорення і загалом «чужого ока», думки та оцінки авторів листів, як правило, характеризуються неупередженістю та щирістю висловлювань. Це надає значної переваги епістолам серед інших груп джерел.

Прикметною ознакою діяльності вчених Меморіального комплексу «Національний музей історії Великої Вітчизняної війни 1941–1945 років» останніх десятиліть є активізація роботи з вивчення та оприлюднення епістолярної спадщини учасників Другої світової війни. Вдалим результатом науковців стала книга «Непрочитані листи 1941-го...: дослідження, документи, свідчення», що побачила світ 2012 р.

Видання складається з двох частин: «Наукові дослідження» і «Документи та матеріали». Перша частина включає висліди провідних учених і музейників-практиків,

котрі вивчають епістолярну спадщину періоду Великої Вітчизняної війни, аналізують лист як історичну пам'ятку та джерело.

Привертають увагу аналітичні розвідки Л. Легасової «Колекція «Непрочитані листи 1941 року» як історичне джерело», С. Даценко та Т. Погорілої «Фронтові листи 1941 року: музейний аспект», у яких науковці ґрунтовно проаналізували сучасний стан дослідження епістолярних джерел періоду Великої Вітчизняної війни, провели пошуково-евристичну роботу з виявлення листів цього часу, їх атрибуцію та джерельний аналіз. Автори ще раз наголосили на необхідності вироблення методики опрацювання епістолярних документів, застосування як загальноісторичних, так і спеціальних джерелознавчих методів. Адже листи – одне з небагатьох джерел, в яких збереглася не тільки розмовна лексика епохи, інтонації, стилістичні особливості, властиві даному часу й певному середовищу, а й зафіксовані почуття, враження, оцінка подій і фактів, що мали місце в історії і в яких брав безпосередню участь адресант. Особливо вирізняються листи, написані до близьких за духом людей, членів родини, однодумців, що відчували потребу в емоційному та інтелектуальному спілкуванні.

У статті Л. Смолярчук «Військово-польова пошта в червні-липні 1941 року» проводиться формулярний аналіз листів, з'ясовується авторство, місце і час написання, палеографічна та просопографічна інформація. Дослідниця констатує, що у листах не завжди вказувалося прізвище автора, тому аналіз та дослідження листів було розпочато зі встановлення військової частини, її бойового шляху, що допомогло в подальшому відтворити фронтові долі адресантів. У дослідженні В. Сімперовича «Людина в екстремальних умовах війни: просопографічний портрет за епістолами 1941 року» на основі джерельного аналізу сукупної епістолярної спадщини зроблена спроба пізнати «епоху через особистість», а «особистість через події епохи». Методами історичної реконструкції, ситуативного моделювання із застосуванням соціометричних характеристик науковець виокреслив просопографічний портрет учасника війни, до основних складників якого відніс: згуртування для боротьби з супротивником, бойовий настрій, ненависть до ворога, турботу за рідних і непохитну віру в Перемогу.

Перша частина «Наукові дослідження» закінчується розвідкою О. Лисенка та Я. Пасічко «Побут та повсякденність радянської спільноти крізь призму епістолярних джерел», у якій учені дослідили всі ті трансформації, що відбулися у побутовій сфері з початком війни; як складався новий, невідомий доти фронтовий уклад життя, як змінювався внутрішній світ людини тощо.

Автори, досліджуючи листи 1941 р., акцентували увагу на питаннях воєнного побуту та повсякденності радянських воїнів: «В армії, на фронті мільйони людей опинилися практично в рівних, надзвичайно складних побутових умовах. Саме побут найбільш яскраво виявляє загальні риси солдатської психології. Як правило, на передовій людей хвилювали одні й ті самі життєві питання, про що свідчать листи рідним».

Друга частина видання «Документи та матеріали» уміщує джерельну характеристику 1208 листів, витяги із найбільш інформативних епістолярій, дані про

те, чи віднайдено адресатів і чи передано їм копії листів. Слід відзначити, що навіть короткі анотації і цитати з документів поряд із зазначенням їхніх шифрів зберігання у фондах Меморіального комплексу перетворюють цей оригінальний масив джерел на доступний для наукових досліджень.

Безперечно, цікавим та інформативним є розділ, де вміщені фотографії адресатів або їхніх родичів, які через сім десятиліть отримали листи з минулого. Неможливо залишитися байдужим від споглядання тих емоцій, що переповнюють людей, які через багато років отримали звістку про своїх рідних.

Найвищої оцінки заслуговує професійно виконаний науковий апарат видання. Переліки опублікованих документів, археографічне опрацювання листів, науковий супровід до видання (іменний, географічний і предметно-тематичний покажчики) не лише спрощують користування книжкою, але й суттєво доповнюють її основний зміст.

У науково-документальному виданні досить повно проаналізована епістолярна спадщина 1941-го. Вміщені у дослідженні численні листи містять вартісну інформацію про соціально-побутові умови існування людей першого року війни, що є особливо цінним аспектом дослідження не лише в епістолології, а й у вивченні історії Великої Вітчизняної війни загалом.

На жаль, епістолярний жанр, як і саме наукове знання про приватне листування, ще не стали предметом ґрунтовного дослідження. Варто згадати, як свого часу М.І. Костомаров зазначав, що історія – живий процес діяльності особистостей. Виходячи з цього, слід наголосити, що епістолярна спадщина є важливим джерелом вивчення повсякденного життя людей певного історичного періоду. Про це засвідчує навіть побіжний аналіз змісту листів, уміщених у книзі «Непрочитані листи 1941-го...».

Дослідження науковців Меморіального комплексу спонукає до висновку: тема вивчення епістолярної спадщини періоду Великої Вітчизняної війни як унікального джерела повсякденної історії Другої світової війни прикметна своєю актуальністю. Адже епістолярні блоки кожної епохи створюють її образ, колективний портрет захисника вітчизни. Лист дає можливість прослідкувати життєву позицію його автора, моральний та психологічний стан, навіть внести уточнення у літопис подій війни. Звісно, не всі документи того часу, що збереглися, однакові за історичною цінністю та значимістю. Але за кожним листом стоїть чиєсь життя, особистість, яка переживала події, пропускаючи через свою свідомість факти повсякдення.

Традиція спадкоємності починається від ставлення нащадків до історії свого минулого, до вшанування пам'яті тих, хто віддав своє життя за щасливе майбутнє наступних поколінь. Автори й упорядники рецензованого видання зробили велику і благородну справу – актуалізували «Непрочитані листи 1941-го...» і ще раз показали, якою ціною радянські воїни здобули Перемогу.